

SÁRÁNDI JÓZSEF

Lélek rád mutat

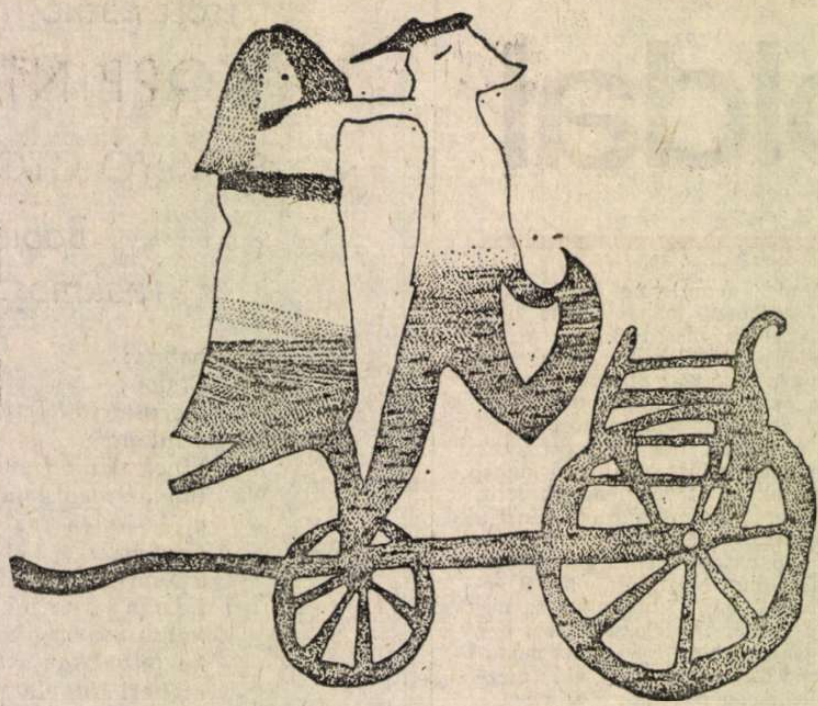
Hányszor fölépít,
rombolom magam.
Halni egyszerűbb,
teszik is sokan.

Remény? Fanyar-jó,
házamon belül.
Asszonyom szeret,
védelmez kívül.

Az ivást kéne
most abbahagynom,
szabad művesként
büntől szakadnom.

Lélek Rád mutat,
kereslek Mester.
Találkozunk majd
valahol, egyszer...?

Leányvár, 1990. I. 13.

Györgydeák György: Kerka és Lauz, a sikerkalauzok

GÉCZI JÁNOS:

A klasszicizálódó romantikus

Baka István: *Egtájak célkeresztjén* (Szépirodalmi, 160 oldal)

A mai magyar lírában alig van olyan alkotó, akinek költészete így-úgy ne a klasszicizálódás irányába mozdult volna el. A változás okai közül a legnyilvánvalóbb: a hagyományos költői személyiség és a költői szerep tarthatatlansága a gyors társadalmi átalakulásban. Egyre többen látják be, hogy írni ok kell, nem vállalhatnak többet. Ahogy Radnóti mondja: „A költő ír, a macska / miákol és az eb vonít s a kis halacska / ikrát úrít kacéran”. Az egóhoz és a létkérdésekhez jutott el mára a középnemzedék legtöbb alkotója (is), köztük Baka István.

Pályája szokatlanul egyívú: a személyes élettények versbe mentésétől a történelmi-nemzeti sors ellentmondásig jut, majd onnan egy mitologizáló (kezdetben álarok mögé húzó) európai-hellenisztikus kultúrához kötődő vonatkoztatási rendszerben megtalált költészethez. De Baka pályáját jellemezni lehet a stílári egy-ügységgel és a csak lassú önfejlődésnek engedő nyelvi konok-sággal is. Baka István 1975-ös kötetét (*Magdolna-zápor*) két másik versgyűjtemény (*Tűzbe vetett evangélium*, 1981, *Döbling*, 1985) követte — mindhárom igen karcsú, és a kiadók „jóvoltából” — megírásokhoz, összeállításukhoz képest — megkészt. A most megjelent *Egtájak célkeresztjén* című könyv írásainak többsége a korábbi anyagok közül való. Baka minden eddigi verskötetére jellemző a szigorú versválogatás és kötetkompozíció — ezek megbontása (jól látja ezt a szerző) beláthatatlan veszélyekkel járna, így nem sokat hagyott ki korábbi írásaiból a mostani gyűjteményes kiadásban. Költőnk már indulásakor is klasszicizáló alkotónak számított, időközben csak a témaválasztása változott meg: központi problémája a személyesen is megélt (általános) emberi.

Mitől romantikus alkotó Baka István? Erre közvetlen versjegyek utalnak, s nem, vagy leginkább nem az, hogy számosan Illyés és Nagy László követőjének vélik költőnkét, itt-ott kimutatva hatásukat, hiszen lírája sokkal inkább köthető Vörösmarty Mihályéhoz, szemlélete pedig — az elveszett — hatványolcas nemzedékhez. Ahhoz az újbalos szellemi irányzathoz, amelynek bukkorában indultak a *Hatok*, s akik közül ma csupán Baka van jelen, miközben leszámolt minden illúzióval, amely hajdan egész Európát lázba hozta. Rögön látható, hogy Baka romantizmusa nem valami kompakt ideológiai rendszerből származtatható — hiszen csupán a világhoz való viszonya, s így a világhépe romantikus. Az a valóság, amelyben létezik, számára csak stilizáltan, szubjektumán erősen átszűrve lehet jelen, állítja, s az így létrehozott valóságkivonattal azt tesz, amit költői alkata enged, vagy akar: lázad ellene, tagadja, perli és lehetetlenné teszi, szereti vagy gyűlöli, lehetőséget talál önmaga vagy viszonyai fölmutatására, s bi-

zonyíthatja erkölcsi tisztességét, komor felelősség-tudatát. Baka metaforái — melyek központi, lényegi meghatározói írásainak — az azonosulás, az átélés trópusai, s bár egy-egy verset feszessé tesznek és gyakran szimbolikus tartalmakat is hordoznak, nem kívánnak a vers-tartalmak kialakítói lenni. Azt nem állítjuk, hogy Baka nem akar hatni a „világra, sőt, evégett körülhatárolható érzelmi állapotot hoz létre erőteljes indulati töltettel. Szélsőségei is belesimulnak természetes versbeszédébe, a végtelenségig tiszta és éppen ezért mindig revelációként ható nyelvezetébe, és az egyszerűbben már-már meg sem valósítható versformákba. Bármennyire is a száradelő költészeti köznyelvben kedvelt verselési módon szól Baka, és bármennyire közközben forognak letésképeinek hasonlítottai vagy hasonlítottjai, rendre kikerül a banalít, az érdektelenség személyes, a túlzott egyszerűsítést. Eppen trópusai dúsítják versnyelvét egyedivé és mások számára ismételtelenné, s ezek nem engedik, hogy messzire meleszkedjen a hagyománytól. Költőnk modernsége egyszerűségében, közérthetőségében s az újat kifejezni képességében rejlik. És jelképei rendre valami közös jelrendszerhez kapcsolhatók, így könnyen érdekléte teheti olvasóját, amikor sikerül a képek egyszerűségét megvalósítani, költőnk azonnal bekapcsolódik egy olyan közösségi képzetbe, amely nemcsak az írást hitelesíti, hanem már-már axiomatickussá változtatja a költői kijelentéseket. Ebből — és csak ebből — a szemszögből Baka a révülettel határos iátnokisághoz áll közel, de ennek a veszélyeitől sorra menti az a kímunkált formakultúra, amely bár nem változatlan, de feszes és számtalanszor alkalmazható.

Az *Egtájak célkeresztjén* költőjének jelentőségét nem csökkenteni az, hogy kevés eljárást hajlandó műépítésre használni, de kevés az is, amit a költészeti hagyományainkból vállal. Formai lecsupaszítottasága, képgazdagsága, alapképeinek számos változata, lineáris szerkesztési módja, hol balladásan szaggatott, hol a zenei formákra jellemző hajlékonysága s belső csiszoltsága — egykarakteres költői jegyei, aki hisz elhivatottságában, szólási jogában, az egyéni és a társadalmi igazságokban, a kimondhatóságban, s akinek a vers az élet egyetlen lehetősége.

Baka romantikus ábrándvilága, líraisága megjelenik prózai és drámai munkáiban is: ott talán kimutathatóbb, hiszen ezek korunk prózaeszményétől távolabb esnek, mint a versei. De az életművét át-meg átszövő romantika mégis a világ ígélése, attól függetlenül, hogy alig van olyan opusza, amelyet ne a keserűség, a lemondás, az elvesztettség, a dac és az ontológikus pesszimizmus hatna át. Ezért hiszszük őt *romantikusként*, miközben látjuk, hogy romantikája klasszicista köntösben jelenik meg, az idő előrehaladtával egyre tudatosabban, csillogóbban. Az a három stáció, amelyet bejárt (amelyek mégsem különíthetők el élesen, hiszen formai megvalósulásuk hasonló),

jelzi, hogy ez a kötet összefoglaló szándékkal készült. Vajon megváltozik-e Baka István költészete? A tisztán személyes vagy az életkorához és élethelyzetéhez kötött magándolgok versei már nem szerepelnek e válogatásban, túlsúlyban vannak a hetvenes évek végétől a nyolcvanas évek közepéig írt népnemzeti kötelezettségű darabok, s végül a világlíra egyik áramlatával szerencsésen rokon, hatásukban elementáris költemények. Ami biztosan látható, ez a költészet megtartja szűkszavúságát, közvetlen beszédét, szubsztanciajellegét és egésszerű természet-szimbolikáját. Bakát nem fenyegeti az enkiürülés, annál inkább hangjának kánonizálódása, amelytől immár az sem védi, ha továbbra is mértékmutatóan keveset ír. Archaizáló leíró költészete át kell, hogy alakuljon — megőrizve ősi rendszerét — teremtő-szintetizáló poézissá, s hogy éppen efelé mozdult el költőnk, azt nem csupán más műfajú munkái mutatják, hanem a könyv végéhez csatolt új írások is. Látható, hogy a hazai kortársi költészet mozgásaitól oly független költészete nem csupán a másságával érték, s nem is attól, hogy vissza mert nyúlni a tizenkilencedik századi magyar és a századeleji orosz (de leginkább leningrádi) poézis eredményeihez, hanem mint a *Caspar Hauser, a Post aetatum vestram, Aeneas és Dido, a Mágikus szonettek* vagy a *Thészeusz* című verseiben, olyan összhangteremtésre is képes, amely fontos költészeti értékünk és ráismerésünk. Nem véletlenül írja: „A labirintus én vagyok család / hogy léteznek útvesztő bármi más / a bikaszörny is énbenem lakik / én álmodom vérgőzös álmait / és én vagyok kit fel kell fálnia / én Thészeusz Athén királyfija”.

RAPAI ÁGNES:

Levél hitvesemnek

Szégylem magam.
És boldogtalanná tesz, hogy megint van

Isten.

Mert Auschwitz után visszeres lábú
vénasszony minden költő.

Hiába csillogtat ékszer-rímeket.
Hiába permetez magára illatos hasonlatot.

Én reszketeg kezemmel érinteném fekete
hajadat.

Fonnyadt mellemlre vonnám fiatal kezéd.
Csak simogass, Te Szent!
Ezt mondanám.

És egybeugranának a szétesett dolgok.
És láttatnál velem sóvárgást, csömört.

Hidd el, időben elsötétítettem.
Ezt suttognám. Fölhevült arccal.

De akkor már nappal lenne.
Mohó veritékemben fekiüdnék.

MEGAY LÁSZLÓ:

Micsurin furcsa almája

Rivalda 88/89. Hét magyar színmű (Magvető, 486 oldal)

Jó ideje egy nagy színházi kísérlet közönsége és alanyai vagyunk. Ebben azt kell eldönteni: lehet-e pénz nélkül, kopott kulisszák között, kedvűszeggett művészekkel játszani? Tragédiát talán lehet. Verbéli bohózatot már bajos; annak utóljára az építendő Nemzeti komédiáján derülhetett az úri közönség.

Ily sanyarú időkben a színi játékok kedvelője mást nem tehet, mint hogy fölidézi valamikori színházi élményeit. Ha valaki korosodik — és amúgy jó az emlékezete — gazdag repertoárból válogathat...

Nekem ilyenkor egyenesen egy negyven év előtti ifjúsági előadás jut eszembe. Volt abban egy gonosz varázsló — bizonyos Fakras —, aki láthatatlanná tett egy kisfiút, és ezt a viccet csak akkor volt hajlandó abbahagyni, ha a gyermek olyan gyümölcsöt evett, ami egyszerre alma, körte és szilva. Szerencsére, a belladonnától csillogó szemű pionír, Micsurin kertjében megtalálta ezt.

A fura gyümölcsről akkor úgy tudtuk, hogy egyszerre alma-körteszilva; de ma már sejtjük, hogy egyik sem.

A Rivalda 88/89 című drámagyűjtemény — mely a műfaj legújabb hazai természetét hivatott bemutatni — kísértetiesen hasonlít Micsurin fent említett botanikai csodabogarához. Nézzhetjük körtének, izlehetjük szilvának — pedig alma. A továbbiakban ezt próbáljuk bizonyítani.

Az antológiában hét színpadi mű szerepel. Ezek közül csak negyke a bemutatása tekinthető az elmúlt évad eseményének. Ez még jó aránynak lenne tekinthető, csak hogy ebből kettő egyfelvonásos. Továbbá: az elmúlt évadban az egész estét betöltő és újnak tekinthető színművek közül csak egy vidéki és egy fővárosi kerülhetett az antológiába. (A két régi szembeállítás csupán azért szükséges, hogy kitéssék: a nagy pesti színházak közül csak a József Attila által bemutatott mű szerepel az összeállításban.)

Ha száz év múltán valaki e drámakötet alapján akar arra következtetni, hogy mi foglalkoztatta a színműírókat nálunk mostanában, az a szabadság szón kívül másba nem kapaszkodhat. Legfeljebb azon csodálkozik: miként lehet, hogy Nádas Péteren és Szakonyi Károlyon kívül a szabadság minden szerző számára csak politikai kategória.

De talán azon is eltűnődik: nem unta-e meg a nagyérdemű annak idején a kommunizáltakat verő kommunista pribékeket a színpadon, amikor kommunizáltakat verő anti-kommunistákat korábban már un-

ta nagyon — meglehet, nem hangoztatta, hogy az ellenére volna; praktikus vagy emocionális okokból.

Ami az egyes drámákat illeti:

Csurka István Majálisa fontos darab még akkor is, ha jó tíz éve mutatták be először, de vélhetőleg még ezelőtt is néhány évet pihent. Fontos azért, mert belőle kitétszik: a szerzőt a magyar falu sorsa már akkor is a mai módon foglalkoztatta, de úgy látszik — értelmiségi alakjait könnyebben engedte színpadra a cenzúra, mint alkalódó földöntfutó parasztjait. Ebben a műben — számomra — főleg az utóbbiak élnek, még akkor is, ha lát-szólag nem ők a központi figurák.

Dancs István egyfelvonásos, a *Vigyázat, mélyvíz!* morbid komédia egy úszóedzőről és reménybeli tanítványáról, aki csak szabadságát, egyéniségét feláldozva szállhatna versenybe a sikerért. Mikor erre már lélekben kész — megölik. A kétszereplős darab sokat ígér — de nem váltja be valamennyi ígértét. Dancs István alakjai közül csak az egyiknek — az áldozatnak — van megélt sorsa, ráadásul a befejezés nem elég kidolgozott.

Eörsi István Kihallgatása 1956-ban íródott, de színe csak tavalyelőtt került Kaposvárról. A Rajk-per közvetett feldolgozása hiteles, és méltatlan dolog lenne az eredeti művön számon kérni az utóbb született hasonló munkák sematizmusát, vagy akár azt, hogy a szerző filozófussá avat pribéket és áldozatot egyaránt, és a két csoport közt feltétlenül azonosságokat keres. Mert igaz ugyan, hogy ebben a tragédiában a szerepeket egy cinikus rendező kényére osztotta ki, de az is, hogy ezeket véres-komolyan eljátszották — nem cinkosan összekacsintva, hanem a szerep diktaéta módon.

Gosztonyi János, az Andrassy út 60. című drámájában nemcsak írói, hanem történelmi-hűségére is törek-szik, sőt: a szerzőnek didaktikus szándékai is vannak. Érdekesek a két mű azonosságai — ennek az utánérzéshez semmi köztük — és hogy ugyanazok a kelepécek, melyeket Gosztonyi sem tud mindig kikerülni. Sajnos túl sokan vagyunk, akik ismerik egy-egy kihallgatás lefolyását. Ott többnyire a fogd meg szellemes — szerencsére ritkán — és még ritkábban moralizál. Színpadon ez persze lehetséges, de akkor a drámának más dimenziói is legyenek.

A kötet legeredetibb darabja *Nádas Péter Temetés* című komédiája. A szerző itt nem kevesebbre vállalkozik, mint — színész — szerelmespárja kozmikus magányának és szabadságvágyának bemutatására.

Nádas csak két figurát mozgat a színpadon — azokat szó szerint, mert a darabnak pontos koreográfiája van; olykor igazi táncle-mekkel. A dialógus, a mozgások szándékolt, sokkoló monotonitása, amihez a szerzői utasítások szerint a színpad lecsupaszított volta járul, beckettii reménytelenséget sugall.

Álmodtam egy várost — mondja *Kiss Irén* egyik hőse a kettő közül a kétrészes drámában, és ez a mű címe is. Szerelője rosszat álmodott, ám a szerző érdekes darabot írt. Tehette ezt azért, mivel azok közé tartozik, akik tudnak dialógust építeni, és sejtik, hogy a játék másik fontos eleme a mozgás. A történet — a névházasságba menekülő, határon átszökött lányé — lehetne lapos is, de itt nem az. Értékes mű ez, még akkor is, ha első és második része stílusában különbözik.

Szakonyi Károly egyfelvonásos, *A hentes zárja* az antológiát. Az ír most is elegans, közönségével udvarias, a nézőt igazi színházba viszi. Ott elmesél egy asszonyi történetet a hentesről, aki megpillantotta és szépnak látta a nőt, akit ez boldoggá tett. Nagy lélektani bukfenek nincsenek; van viszont egy játszható, nézhető darab.